

Ted Kwiatkowski

STARE CYWILIZACJE

SŁYNNNE BUDOWLE

Ted Kwiatkowski

Pamięci moich Rodziców

Autor

STARE CYWILIZACJE

SŁYNNNE BUDOWLE

Projekt okładki:
Aneta Sawicka, Ted Kwiatkowski

Na okładce:
Podwładni niosący dary królowi w Persepolis Opera w Sydney, Australia

Konsultant:
Krzysztof Olechnowicz

Książka ta powstała z artykułów autora drukowanych w miesięczniku społeczno-kulturalnym „Polonia Kalifornijska” w San Diego.

Wydawnictwo wersji
elektronicznej

United Kingdom 2016
eBook-PDF

ISBN: 978-1-911283-14-0

Spis treści

POCZĄTKI LUDZKOŚCI I ROZWÓJ CYWILIZACJI	6
STAROŻYTNY EGIPT	8
MEZOPOTAMIA	10
STAROŻYTNA GRECJA	12
STAROŻYTNY RZYM	15
SIEDEM CUDÓW ŚWIATA STAROŻYTNEGO	19
1 - PIRAMIDA CHEOPSA W GIZIE (GIZEH).....	19
2 - WISZĄCE OGRODY BABILONU.....	20
3 - STATUA ZEUSA W OLYMPII.....	21
4 - ŚWIĄTYNIA ARTEMIDY W EFEZIE	22
5 - MAUZOLEUM W HALIKARNASIE.....	23
6 - KOŁOS RODYJSKI.....	24
7 - LATARNIA MORSKA FAROS W ALEKSANDRII	25
SIEDEM CUDÓW ŚWIATA NOWOŻYTNEGO	26
1 - NOTRE DAME W PARYŻU	26
2 - BAZYLIKA ŚW. PIOTRA W RZYMIE	27
3 - KATEDRA ŚW. PAWŁA W LONDYNIE	28
4 - VILLA CAPRA ROTONDA (VICENZA)	29
5 - EL ESCURIAL W HISZPANII	30
6 - TAJ MAHAL W AGRA (INDIE).....	31
7 - HAGIA SOPHIA W KONSTANTYNOPOLU	32
SŁYNNE BUDOWLE	33
OPERA W SYDNEY, AUSTRALIA.....	33
WIEŻOWIEC (DRAPACZ CHMUR) EMPIRE STATE W NOWYM JORKU	34
KRZYWA WIEŻA W PIZIE.....	35
SAGRADA FAMILIA W BARCELONIE.....	36
PAŁAC DOŻÓW W WENECJI	37
PAŁAC KRÓLEWSKI W WERSALU.....	38
SANTIAGO DE COMPOSTELA W HISZPANII	39
PARLAMENT BRYTYJSKI PAŁAC WESTMINSTER.....	40
SIEDZIBA RZĄDU USA W WASZYNGTONIE BUDYNEK KAPITOLU	41
NOTRE DAME DU HAUT W RONCHAMP	42
OPERA GARNIERA W PARYŻU.....	43
MUZEUM GUGGENHEIMA W NOWYM JORKU	44
MUZEUM GUGGENHEIMA W BILBAO, HISZPANIA	45

CEMTRUM POMPIDOU W PARYŻU.....	46
ZAMEK NEUSCHWANSTEIN KOŁO FUESSEN W BAWARII	47
ANGKOR WAT W KAMBODŻY	48
MECZET W KORDOBIE	49
PAŁAC ALHAMBRA W GRANADZIE	49
WILLA NAD WODOSPADEM.....	50
HABITAT W MONTREALU (KANADA)	51
PETRA W JORDANII.....	52
MECZET DJENNE W MALI ZACHODNIA AFRYKA	53
WIELKA ŚWIĄTYNIA BUDDY TODAJI W NARA, JAPONIA	54
Inne słynne budowle.....	55

POCZĄTKI LUDZKOŚCI I ROZWÓJ CYWILIZACJI

(w skrócie)

Życie na ziemi kształtowało się od około trzech miliardów lat. Prapoczątki jednokomórkowych organizmów, których zarodki mogły przywędrować z meteorami z kosmosu, przechodziły wielokierunkową ewolucję, poprzez algi, twory gąbczaste do różnych odmian owadów, ryb, płazów i gadów. Dinosaurzy żyły, na scalonym wtedy prakontynencie "Pangea" 140 milionów lat. Wyginęły około 70 milionów lat temu, gdy kontynenty były rozdzielone. Dalsza ewolucja dokonywała się poprzez ptaki i ssaki z różnymi gatunkami małp, łącznie z człekokształtnymi "Apes". Gdy "zegar genetyczny" ciągle tikał, od kilkudziesięciu milionów lat z linii genetycznej "Apes", oddzielały się kolejno, w odstępach kilku milionów lat, orangutany, goryle i szympansy (około 5 milionów lat).

Następnie, z tej samej linii "Apes", których uważa się za przodków człowieka wyewoluowały się kolejne odmiany ludopodobne Hominidów, jak *Australopithecus* (około 4 milionów lat), *Homo habilis* i *Homo erectus* chodzący na dwóch nogach (około 2 milionów lat). Wreszcie (około 300 tys. lat p.n.e.) doszło do *Homo sapiens* "człowieka rozumnego", którego pokrewieństwo genetyczne z szympansem (obecnie różnica w genach 1%, mniej niż pomiędzy szympansem i gorylem) potwierdzają najstarsze znaleziska śladów ludzi (bardzo pierwotnych).

Okres od około 2 milionów lat, kiedy zaczął kształtować się prymitywny człowiek (Hominid) i pojawiały się pierwsze prymitywne narzędzia kamienne, do 5 tysięcy lat p.n.e. nazwano "analfabetycznym" albo "kamiennym". Epokę tę podzielono na Starą - Epokę kamienną (Paleolit) i Nową (Neolit). Stary okres epoki kamiennej trwał do 10 tys. lat p.n.e. i zajmował ponad 95% ludzkiej egzystencji. Ludzie pierwotni tego okresu przechodzili różne stadia rozwoju. Odkopywane szczątki pochodzą z różnych okresów historii, przed i po lodowcowych liczących miliony lat. Kolebką ludzkości była centralna i północna Afryka

(Kenia, Tanzania), skąd ponad 1,750 tys. lat temu *Homo habilis* i *Homo erectus* przedostali się na teren Europy, a ponad milion lat później (około 700 tys. lat p.n.e.) rozprzestrzenili się na całą północną Azję, co potwierdzają wykopaliska na wyspie Jawa (Javaman), oraz w Chinach (Peking man). Ludzie ci potrafili wyrabiać prymitywne narzędzia i broń tylko przez rozłupywanie kamienia, a ubiór ich mogły stanowić surowe skóry upolowanych zwierząt.

W okresie od 300 do 50 tys. lat p.n.e. kształtowały się rasy ludzkie i zdobywane były nowe umiejętności (ubrania szyte ze skór zwierzęcych i szalasy), oraz artykułowana mowa. W nowym okresie epoki kamiennej - Neolicie od około 10 tys. lat p.n.e. ulepszano technikę, obrabiano, polerowano i zdobiono kamienną broń i narzędzia, wykonywano ostrza z kości, groty i oszczepy, oraz wyrabiano garnki gliniane. Trwało to do epoki metalu (brązu i żelaza).

Typy ludzi epoki kamiennej (Jawa, Peking, Neandertal, Cro-Magnon)

W epoce brązu (około 2,500 lat p.n.e.) wynaleziono koło i zaczęto zaprzęgać do pracy konie i inne zwierzęta domowe. W epoce żelaza (około 1,300 lat p.n.e.) używano już pojazdów kołowych. W 1856 roku znaleziono w dolinie Neanderthalu koło Duesseldorfu,

szczątki ludzkie sprzed 230 do 40 tys. lat p.n.e., które nazwano Neandertalczykiem I (*Homo Neanderthalensis*). Inne znaleziska z około 40 tys. lat p.n.e. pochodzą z Dordogne we Francji i nazwane zostały "Cro-Magnon", tak jak poprzednie od miejscowości ich odkrycia. W przeciwieństwie do poprzednich typów ludzkich (niski wzrost, wysunięta kość brwi), człowiek Cro-Magnon (*Homo sapiens*) był wysoki i posiadał cechy fizyczne oraz wielkość mózgu człowieka dzisiejszego. Jest on naszym najbliższym przodkiem. Nie budował jeszcze domów, lecz tylko szałas w miejscach gdzie nie było jaskiń.

Żył w grupach, ogień znał już od dawna i porozumiewał się prymitywnym językiem. W uproszczony, lecz artystyczny, sposób zdobił ściany jaskiń rysunkami i malowidłami, przedstawiając rzeczy nie takimi jak były, lecz jak dyktowała preconcepcja naiwnego umysłu. Czynił to w głębokich, ciemnych zakamarkach jaskiń, nie dla zachowania dzieła ale jako zapis wydarzeń, głównie z polowań. W nieznanym sposobie te pierwotne ludy wyginęły Neandertalczykowie około 40 tys. lat p.n.e.) lub zmieszały się z innymi. W początkowej fazie Neolitu (od około 10 tys. lat p.n.e.), zaczęły przybywać z Afryki i z Azji do Europy ludy, które uważa się za bezpośrednich przodków człowieka współczesnego. Z wędrowca, myśliwca, plądrownika i zbieracza człowiek stawał się powoli osiadłym producentem żywności (uprawa roli) i hodowcą zwierząt domowych.

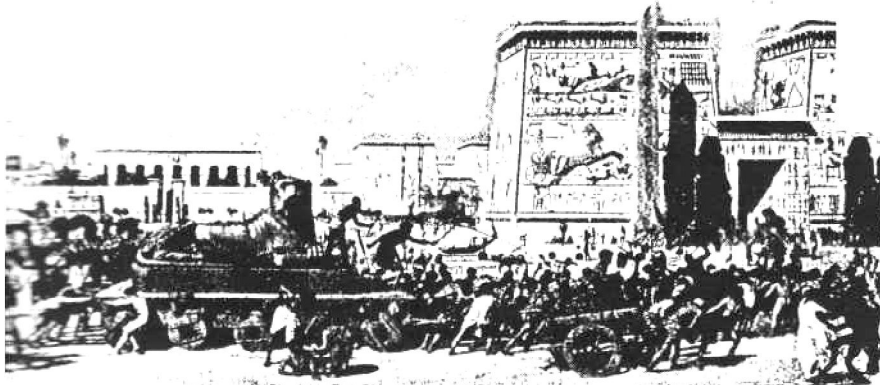
W okresie Neolitu, osiadły styl życia i względny dobrobyt przyczyniły się do coraz to większego przyrostu ludności co powodowało podział czynności. Zaczęły tworzyć się wspólnoty, rodziny, instytucje, hierarchie itp. Grupy łączyły się w państewka, z czasem suwerenne z własnym rządem, zwyczajami, a nawet językiem, których terytoria wymagały obrony. W walkach i na polowaniach ginęli mężczyźni. Przewaga kobiet powodowała poligamię, tym bardziej, że udział mężczyzn w rozrodczości był większy. Tworzono haremy, które stawały się symbolem zamożności i znaczenia w hierarchii społecznej. Podobno biblijny Król Salomon miał 300 żon i 700 nałożnic.

Powstawały prymitywne religie jako wyraz potrzeby zależności od siły wyższej, nie tyle z wiary co ze strachu i polegały bardziej na obrzędach (rytuałach) niż na wierze, ówczesny człowiek, całkowicie zależny od sił natury, (deszcze, susze, burze, pioruny, powódzie) widział w jej fenomenach nadprzyrodzone moce, złe i dobre, bogów, od których łaski wszystko mogło zależeć. Dla pozyskania tej łaski i odparcia złych omenów, czyniono krwawe ofiary ze zwierząt i z ludzi połączone z dziwnymi ceremoniami, jak magię, tabu, przesady i czary.

Z ciągłym, choć niewielkim, wzrostem postępu począwszy od ponad 4 tys. lat p.n.e., dzięki korzystnej lokalizacji, zaczęły kształtować się pierwsze historyczne cywilizacje i kultury. Najpierw, w dorzeczeniach wielkich rzek, których urodzajne gleby, łagodny klimat i inne warunki, najbardziej temu sprzyjały. Tak jak dolina Nilu w Afryce (starożytny Egipt) lub dorzecza Eufratu i Tygrysu w Mezopotamii (Babilonia, Assyria, Persia). Natomiast stare cywilizacje w innych częściach świata zaczęły powstawać nieco później, mianowicie: w Indiach około 1,500 lat p.n.e., w Chinach jakoby od 3 tys. lat p.n.e. ale udokumentowane od około 1500 roku p.n.e., w Grecji okres Egejski (Troja) od około 3 tys. lat p.n.e., a Hellenistyczny od 800 lat p.n.e. Najstarszym osiedlem ludzkim było odkryte przez brytyjskiego archeologa Jamesa Mellaarta w 1958 roku, i następnie stopniowo odkopywane, pierwsze „miasto” w historii zwane Catalhoyuk koło Konya w Turcji sięgające 7,000 lat p.n.e. Zajmowało obszar około 32 akrów (130 km kwadratowych) i liczyło kilka tysięcy mieszkańców pierwszej osiadłej ludności zajmującej się rolnictwem i hodowlą.

W celu obronnym, osiedle to stanowiło zwartą zabudowę poszczególnych mieszkań dostępnych przez otwory w dachu przy pomocy drabin. Budowane z cegieł z błota i bel drewnianych jedne nad drugimi pozostawiły wielopoziomowe ruiny.

STAROŻYTNY EGIPT (ok. 4000 roku p.n.e. do I wieku p.n.e.)

Niewolnicy transportują Sfinksa przed frontem świątyni.

Starożytna cywilizacja Egiptu, tzw. „cywilizacja trzech tysięcy lat”, jest najstarszą o jakiej mamy względnie najwięcej przekazów zawartych w pismach greckich autorów, a także w Biblii (Stary Testament). Prapoczątek cywilizacji starożytnego Egiptu zaczyna się z końcem nowej epoki kamiennej Neolitu 5,000 lat p.n.e. Początkowy okres stopniowego rozwoju, kiedy nie było jeszcze zjednoczonego państwa, a tylko samodzielne grupy - miasta zwane "nomes", sięga prawie 4,000 lat p.n.e. Okres ten, tzw. „przeddynastyczny”, trwał około tysiąca lat tj. do 3100 roku p.n.e. Z tego okresu datują się pewne osiągnięcia w technice, sztuce i nauce, jak irygacje bagien, wyrób narzędzi i broni, oraz ceramiki i tkanin, ustanowienie podstawowych praw, wynalezienie kalendarza słonecznego z podziałem na 12 miesięcy po 30 dni każdy oraz 5 świąt, co dało początki matematyce.

Okolo 3100 roku p.n.e. złączyły się dzielnice północna z południową w jedną polityczną całość. Fundatorem i władcą nowego państwa ze stolicą w Thinis, w Górnym Egipcie, i pierwszym królem był oświecony Menes. Nie wiadomo skąd pochodził, może z Atlantydy przed jej zatopieniem. Poprzez starożytność Egiptem rządziło 30 dynastii, z których jedne mniej, inne więcej wniosły do cywilizacji i kultury kraju.

Najpierw Królestwo Stare (Starożytne), rządzone przez 11 następujących po sobie dynastii (tron dziedziczny), trwało ponad tysiąc lat od 3100 do 2040 roku p.n.e. W ciągu tego okresu wyróżniły się bardziej postępowe dynastie III i IV, gdy na płaskich grobowcach "mastabas" zaczęto wznosić pierwsze piramidy, jako niezniszczalne grobowce, które miały gwarantować nieśmiertelność. Udoskonalono pismo hieroglifowe (obrazkowe) i system dziesiętny (bez symbolu dla zera), a podczas IV dynastii powstało więcej piramid oraz mistyczny Sfinks i słynne piramidy Cheopsa, Chephrena i Mykierynosa w Gizeh. Znana była arytmetyka i geometria. Pomimo, że medycynę korumpowały pewne przesady, to jednak wytworzyły się specjalizacje, osiągając jak na tamte czasy, wysoki poziom.

Następne Królestwo Pośrednie zajęło okres od 2040 do 1550 roku p.n.e. i rządzone było przez 5 kolejnych dynastii (od XII do XVII). Początkowe dynastie wykazały energiczny postęp w gospodarce, budownictwie i sztuce, kiedy ulepszono irygacje pól, zbudowano nowe piramidy i świątynię w Kamaku. Dość postępowy system sędowniczy obejmował także Faraonów. Sztuka nie była "dla sztuki", lecz wyrażała aspiracje kolektywizacji życia oraz imitacje natury. W architekturze, głowice kolumn miały kształty pąków lub kwiatów lotosu, albo papyrusa. Świątynie charakteryzowała masywność przez grube ściany z twardego kamienia z małą ilością otworów. Końcowe dynastie tego okresu doświadczyły inwazji Hyksosów tj. ludów koczowniczych, które prawdopodobnie przybyły z okolic Zachodniej Azji i zasiedliły tereny delty Nilu.

Po żmudnych walkach tubylcy zdołali wyprzeć najeźdźców i nastąpiła era Nowego Imperium trwająca od 1550 do 343 roku p.n.e. (od XVIII do XXX dynastii). Jej fundator Amasis I ustanowił stolicę w Tebach, zaprowadził porządek i powrót do dawnej chwały. Nastąpił rozkwit gospodarki, sztuki i budownictwa. Egipt wzrósł do wielkiej potęgi militarnej. Wzniesiono świątynię Amona w Kamaku, i tarasową świątynię Der-el- Bahari, oraz wykuto w skale świątynię Królowej Hatshepsut. Nie miały to być miejsca modłów dla ludu, lecz tajemnicze sanktuaria dla rządzącej kasty królów i kapłanów.

Wielkimi Faraonami okazali się Thothmenowie (I, II i II) przez wprowadzenie nowych reform. Także, z różnym powodzeniem i wynikami, Amenophisowie (III i IV), a potem Ramsesowie (I, II i III). Jakkolwiek teoretycznie "wszyscy ludzie byli równi wobec prawa" to ludność podzielona była na pięć klas: rodzina królewska, kapłani, nobilowie (szlachta), klasa średnia (kupcy, rzemieślnicy, artyści i farmerzy) oraz służba. Z dalszym rozkwitem Nowego Imperium powstała szósta klasa wojskowych i siódma niewolników zdobytych na wojnie.

Dla ludzi wolnych istniała możliwość przedostania się do wyższej klasy. Warunki życia i rozwój cywilizacji oparte były na centralnych, despotycznych rządach wszechwładnych Faraonów, jednocześnie najwyższych kapłanów, którzy kontrolowali całokształt życia, utrzymywali obrządki (rytuały) religijne, promowali handel i przemysł, patronowali sztuce i prowadzili wojny. Pod nadzorem silnej armii, przymusową pracą bezpłatnych rzesz robotników i jeńców wojennych, Faraonowie wykonywali roboty publiczne i wznosili monumentalne budowle bez jakiegokolwiek względu na zwykłych ludzi. Różnica w standardzie życia pomiędzy klasami była tak ogromna jak obecnie w skrajnym kapitalizmie. Wyższe klasy opływały w dostatkach, a niższe cierpiały biedę. Wyzysk obcokrajowców, szczególnie za panowania Ramsesa II, spowodował bunt Izraelczyków i po dwusetnej niewoli Exodus. Podstawową jednostką była monogamiczna rodzina, choć akceptowano powszechnie konkubinaty. Prawa kobiet często przewyższały męskie, jak w matriarchacie. Małżeństwa w rodzinach były dozwolone.

Ubiory kobiet podobne były do dzisiejszych (po kilku tysiącach lat), odkryte ramiona, drogocenne naszyjniki etc. Optymizm kierował życiem, które kochano pragnąc by trwało wiecznie. Szkolenie praktycznych zawodów dostępne było dla wszystkich klas. Dominował system ekonomiczny agrarny (rolniczy) o dużej różnorodności. Kwitł handel z Krętą, Fenicją, Palestyną i Syrią, głównie wymienny, choć pierwotną walutą były miedziane krążki (ring-money). Exportowano zboże, płótno, tekstylia, ceramikę i szkło za złoto, srebro, kość słoniową i drewno budowlane. Wiodący przemysł, kamieniołomy i budowa okrętów, jak również cała ziemia uprawna były skolektywizowaną własnością Faraonów, mających monopol na wszystko.

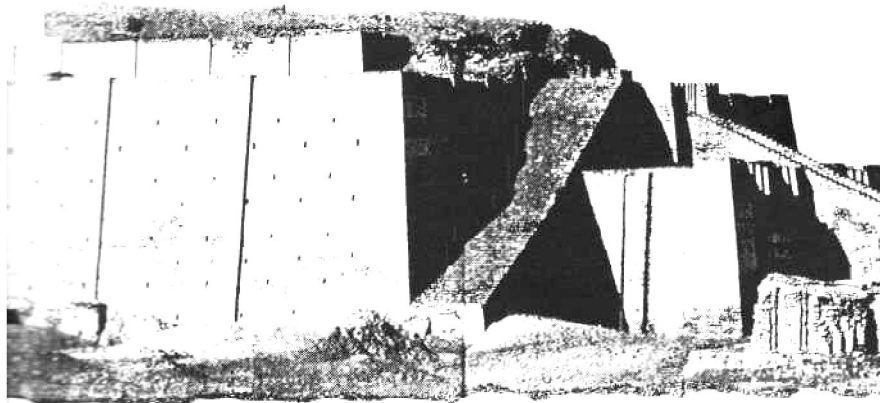
W różnych epokach lub dynastiach Faraonowie byli różnie widziani, jako boscy synowie boga Słońca Re lub jako zwykli despoci. Religia, z głęboką wiarą w "życie po życiu", odgrywała dominującą rolę, pomimo, że utrzymanie tego systemu było kosztowne. Zwykły politeizm (wielobóstwo) mieszał się z filozoficznym monoteizmem. Z czasem lokalnych bożków zastąpiono jednym, wielkim bogiem-Słońcem Ra. Potem doszedł Osiris, który jakoby zmartwychwstał obiecując przez to nieśmiertelność ludziom, którzy święcie w to wierzyli, balsamując ciała dla przywrócenia życia. Uniwersalny monoteizm (wiara w jednego boga) "Atona" (Słońce) uprzedził proroków żydowskich o 600 lat. Chciwi władzy i łupów kapłani popierali despotyzm królów, za co byli szczerze wynagradzani wielkim udziałem dochodu narodowego, jedną siódmą część uprawnej roli i ogromną ilością jeńców wojennych (2% całej ludności). Zachwiało to ekonomię i przygotowało Imperium do podboju.

W czasie XXVI dynastii (666 r. p.n.e.) nastąpiła imigracja Greków wnosząc nowe pomysły (idee). Następnie inwazja Perska (525 r. p.n.e.) wprowadziła tyranie rządów Dariusza i Xerksa, co trwało do 332 roku p.n.e. kiedy Aleksander Wielki wyzwolił Egipt od

opresorów i założył miasto Aleksandrię, jako nową stolicę i centrum kultury greckiej. Po krótkich rządach i śmierci Aleksandra Wielkiego władzę w Egipcie objął jego generał Ptolemy I, początkując jakoby nową dynastię. Pomimo zmagania z Cesarstwem Rzymskim, wprowadził względny spokój i dobrobyt. Dopuścił Żydów do handlu, co trochę podniosło ekonomię. Pomimo wysiłków córki Ptolemy XI, Królowej Egiptu Kleopatry, potęga Egiptu stopniowo malała. Po jej samobójczej śmierci, Oktawian włączył Egipt do Cesarstwa Rzymskiego jako rzymską prowincję. Nastąpił okres rzymski (od 30 roku p.n.e. do 395 n.e.), otwierając grunt dla chrześcijaństwa (Kościół Koptycki). Cywilizacja starożytnego Egiptu miała pewien wpływ na starożytną Grecję i generalnie stała się wzorem dla późniejszych cywilizacji zachodnich.

MEZOPOTAMIA

(ok. 4000 roku p.n.e. do IV wieku p.n.e.)

Wielki Ziggurat w Ur, obecny Irak (2125 - 2025p.n.e.)

Na północny wschód od Egiptu, w dorzeczu dwóch wielkich rzek Eufratu i Tygrysu, prawie jednocześnie rozwijała się inna, nieco odrębna cywilizacja Mezopotamii (ziemia między rzekami). Obszar obejmuje większość obecnego Iraku, część Syrii i Iranu. W przeciwieństwie do Egiptu, którego solidne, kamienne budowle przetrwały historię wieków do czasów dzisiejszych, gliniano-ceglane budowle Mezopotamii uległy erozji i zasypane zostały piaskami pustyni. Skryte w zagadkowych wzgórzach przez wieki intrygowały historyków. Tym bardziej, że przekazy pisarzy greckich i rzymskich, jak również wzmianki biblijne Starego Testamentu (Abraham opuszcza Ur) na to wskazywały. Wykopaliska prowadzone od połowy XIX wieku, przez zachodnich archeologów, dokonały odkryć potwierdzających. Do 9 tysięcy lat p.n.e., nigdzie na świecie, nie istniało jeszcze osadnictwo ludzkie, a tylko koczowniczy tryb życia. Pierwsze osiedla w tym rejonie powstawały około 6 tysięcy lat p.n.e. Północną część Mezopotamii, bogatą w wodę, kamień, drewno, uprawną ziemię i trawiaste stepy, zamieszkiwali Asyryjczycy. Na południowy, pustynny obszar "między rzekami" przybyły, około 4 tysięcy lat p.n.e., ludy z Północy, którym przypisuje się początki pisma klinowego. Przed trzema tysiącami lat p.n.e. zostali ujarzmieni przez Sumerów, którzy żyjąc tam przez kilkaset lat, nie tylko zapoczątkowali nową cywilizację, ale odbili trwałe piętno na cywilizacji następnych pokoleń tego obszaru. Miasta-państewka Sumerów, Erech, Kish, Lagash, Ur, wzrosły do znacznej potęgi w gospodarce i sztuce (garncarstwo i wyroby z metalu).

Postępowe rządy sprawowały początkowo "demokratyczne" rady starszych, zastąpione potem jednoosobową władzą (świecką i duchowną) w każdym mieście. Budując kanały irygacyjne przekształcali bagna i pustynię w ziemię uprawną, podnosząc dobrobyt i rozkwit sztuki i budownictwa. Mieszkali w miastach. Używali brązu do wyrobu narzędzi i broni. Posługiwali się pismem klinowym. Nie wytrzymując rywalizacji z miastami

semickimi, zostali około 2400 roku p.n.e., podbici przez semitę, króla Akkadu Sargona I, który pokonał także Elamitów i Syrię do Morza Śródziemnego i ustanowił Imperium Semickie w Azji Zachodniej.

W przeciwieństwie do etycznej kultury Egiptu gdzie dominowała wiara w jedynobóstwo i optymizm życia, kulturę Mezopotamii cechowały przesady i zabobonny strach. Wiarę w lokalnych bogów (wielobóstwo), ograniczano do umownych obrzędów. Po śmierci Sargona I, jego następcy tracili siłę. Częste rewolty osłabiły kraj, co doprowadziło do ponownego podboju. Po 2000 r. p.n.e. semickie plemię Amoritów przybyło z pustyni arabskiej do Babilonu. Zakładając swoją dynastię, zapoczątkowali okres cywilizacji Babilońskiej, najpierw stary a potem nowy. W starym okresie do 1600 r. p.n.e. Babilończycy ustanowili silne rządy autokratyczne pod wodzą księcia Amoritów, słynnego króla Hammurabiego (1792 - 1750) z jego surowymi prawami "oko za oko, ząb za ząb" (Kodeks Hammurabiego). Babilon stał się wielkim centrem władzy, kultury, handlu, dobrobytu i swobody obyczajów, a Babilonia krainą mlekiem i miodem płynącą". Ludność zajmowała się rolnictwem, a klasy wyższe przeważnie wojaczką. Rozwijało się życie miejskie i nauki (medycyna). Powstało planowanie urbanistyczne i rozwój budownictwa mieszkalnego. (Domy bez okien w parterze do ulicy, a dachy jednospadowe do wewnętrznego dziedzińca). Budowle publiczne wznoszono na ogromnych platformach. Powstawały okazałe świątynie bogów, które posiadały ołtarze dla ofiar całopalnych. Znaczenie bogów zależało od wielkości miasta. Głównym bogiem był Marduk - bóg Babilonu. Znamiennymi budowlami były zigguraty, wielostopniowe, przysadziste wieże tarasowe, dostępne zewnętrznymi rampami i schodami aż do szczytu, gdzie zwykle znajdowało się sanktuarium dostępne tylko kapłanom. Legendarna wieża Babel mogła być wielkim zigguratem. Miasto otaczały potężne mury obronne chroniące również przed zalewem.

Po 1600 r. p.n.e. tereny babilońskie opanowało niesemickie plemię Kassitów, którzy będąc mniej zainteresowani kulturą i sztuką, rządili tam przez 400 lat. Około 1300 r. p.n.e. Assyria wzrosła w potęgę i podbijając sąsiadów zadominowała nad całą Mezopotamią. Pod wodzą króla Sargona II, Asyryjczycy podbili w 705 r. p.n.e. Samarię i Carchemish, poszli daleko na Wschód i zapanowali nad całym ówczesnym "cywilizowanym" światem tj. Syrią, Fenicją, królestwem Izraela i Egiptem. W tak rozległym Imperium nawet despotyczne rządy Sargona II nie mogły poradzić sobie z niezadowolonymi podbitych narodów (Hebrajczyków). W tym okresie dokonano wielu osiągnięć naukowych. Podzielono koło na 360 stopni. Odkryto pięć planet i przewidywanie zaćmień. W celach zdrowotnych armii, skatalogowano ponad 500 leków i ustalono symptomy chorób. W sztuce, prześcignięto Babilończyków do poziomu Sumerów (temat: wojna i sport). Uznawano posiadanie kilku żon, a kobiety traktowano jak własność osobistą. Zabroniono mężatkom być w miejscach publicznych z odsłoniętą twarzą, co dało początek wschodnim zwyczajom odosobnienia kobiet. Następnie Chaldejczycy pokonali Asyryjczyków. W 612 r. p.n.e. Chaldejska Babilonia odżyła ponownie za panowania króla Nebuchadnezzara, który wspaniale odbudował Babilon w przepyszne pałace z wiszącymi ogrodami. Historia zalicza je do siedmiu cudów Świata Starożytnego. Nebuchadnezzar pokonał Jeruzalem i wziął Żydów do niewoli. Przywrócił prawa Hammurabiego. Rozwinęła się religia astralna, utożsamiając bogów z planetami. Omnipotencja bogów stworzyła fatalizm (demonologia), poniżenie, zdanie się na łaskę.

Pojęcie grzechu osiągnęło poziom patologiczny. Przygnębiający wpływ religii na życie, i opozycja kapłanów spowodowały, że w 539 roku p.n.e. Babilonia dobrowolnie poddała się perskiemu królowi Cyrusowi jako wyzwolicielowi, który włączył Mezopotamię do Imperium Perskiego. Cyrus Wielki rządził względnie sprawiedliwie, respektował obyczaje narodów podbitych. Uwolnił Żydów z niewoli babilońskiej (586 - 516), która trwała 70 lat. Pomógł im wrócić do ich ziemi i odbudować świątynię w Jerozolimie. Złagodził prawa Hammurabiego. Założono królewską bibliotekę w Nineveh (22,000 tabliczek), gdzie znalazł

się światowej sławy epos o Gilgameszu, zwycięzcy zła królu Uruka i o potopie, napisany 2,000 lat p.n.e. W architekturze tego okresu dominowały masywne ściany budowli dekorowane płaskorzeźbami (reliefami) o tematyce wziętej z wojen i polowań, jak uskrzydłone lwy i byki o ludzkich twarzach lub postacie ludzkie z głowami zwierząt i orłów. Po śmierci Cyrusa w 529 r. p.n.e. jego syn Cambyses podbił Egipt, ale zginął w drodze powrotnej. Następnym władcą Dariusz I (Wielki) podzielił Imperium na 20 prowincji rządzonych przez udzielnych satrapów.

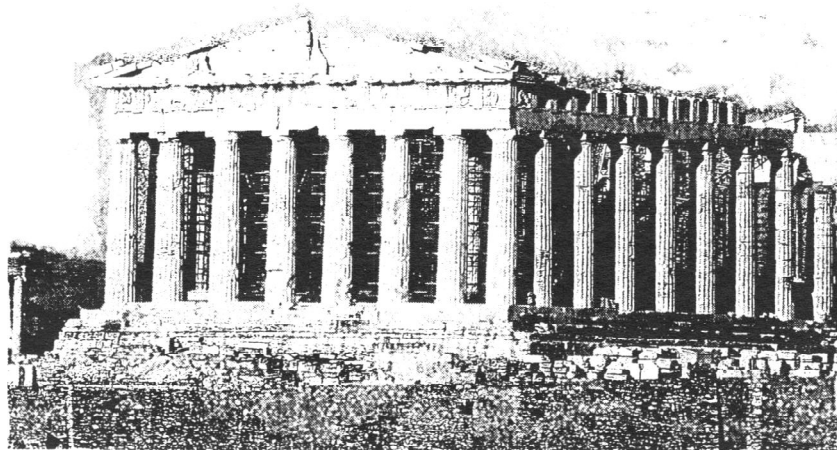
Podczas jego despotycznych rządów nastąpiły dalsze osiągnięcia gospodarcze i kulturowe. Budowa dróg, portów, domów bankowych i kanałów irygacyjnych, oraz kanału łączącego egipską rzekę Nil z Morzem Czerwonym, który był prekursorem późniejszego Kanału Sueskiego. Celem kontroli rozległego Imperium, Dariusz I zbudował słynną "drogę królewską" liczącą około 1,600 mil długości, łączącą miasto Suza w pobliżu Zatoki Perkiej z miastem Sardis w Azji Mniejszej. Osobiście wprowadził religię proroka perskiego Zarathustry - Zoroastrianizm, monoteizm, wiarę wolnego wyboru, zła lub dobra, odkupienia, zmartwychwstania, sądu ostatecznego i raju lub potępienia.

Wpłynęło to na judaizm, chrześcijaństwo i islam, które do dziś mają wiele wspólnych odpowiedników. Hebrajczycy przejęli z kultury Mezopotamii legendę stworzenia, potopu, żyłkę do handlu i wiele symbolizmów. Około 500 roku p.n.e. nastąpiły bunty tamtejszych miast- państw, powodując tzw. "Wojny Perskie", w których większość zwycięstw (na lądzie i morzu) odnosili Grecy. Następcą pokonanego pod Marathonem Dariusza I w 490 roku p.n.e. został Xerxes I, potem jego brat Xerxes II.

W wyniku dalszych zmagania w 386 r. p.n.e. Persowie objęli kontrolą miasta greckie w Azji. Następnie, armię Dariusza III pokonał Macedończyk (syn Filipa II) Aleksander Wielki pod Issus w 333 r. p.n.e. Podbił Persję, zajął Babilon i Egipt. Gdy po siedmiu latach kampanii w Azji wrócił z wielkimi planami stworzenia Babilonu i Aleksandrii stolicami swego rozległego Imperium, ambitne plany spełzyły na niczym. Z nieznanых powodów zmarł nagle w Babilonie, w 323 r. p.n.e. w młodym wieku 32 lat. W Babilonii nastąpiła dominacja Hellenistyczna (kultury greckiej). Po zburzeniu Jerozolimy przez Rzymian w 70 r. n.e. wielu Żydów (rabinów), znalazło azyl w Babilonii na kilka wieków. Po upadku Cesarstwa Rzymskiego w V w. n.e., cały Środkowy Wschód kultywował wiekowe zdobycze urbanizacji i piśmiennictwa "kolebki cywilizacji" Mezopotamii, które przyczyniły się do powstania kultury zachodnio-europejskiej.

STAROŻYTNA GRECJA

(3,000 lat p.n.e. do II wieku n.e.)

Partenon na Akropolu w Atenach (V wiek p.n.e.)